

Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com.tr

Web: www.uidergisi.com.tr

Kürtlerin Avrupa Birliği'ne Yönelimi: Düşük Bilgi Düzeyi, Yüksek İdealist Beklentiler

Hakan SAMUR* ve Turgut DEMİRTEPE**

* Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

** Doç. Dr.

Bu makaleye atf için: Samur, Hakan ve Turgut Demirtepe, “Kürtlerin Avrupa Birliği’ne Yönelimi: Düşük Bilgi Düzeyi, Yüksek İdealist Beklentiler”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 12, Sayı 48, s. 55-76.

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği’ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*’de yayımlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Kürtlerin Avrupa Birliği'ne Yönelimi: Düşük Bilgi Düzeyi, Yüksek İdealist Beklentiler

Hakan SAMUR

*Doç. Dr., Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İİBF, Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin.
E-posta: hsamur@hotmail.com*

Turgut DEMİRTEPE

Doç. Dr. E-posta: turgutdem@hotmail.com

ÖZET

Kürt sorunu sadece uzun zamandır Türkiye'nin en önemli sorunlarından biri olmakla kalmamış aynı zamanda AB üyelik süreci bakımından da her zaman en önemli gündem maddelerinin başında yer almıştır. Bu açıdan, Kürtlerin AB ile ilgili meselelerde durdukları yer ve sahip oldukları görüşler kritik değere sahiptir. Elinizdeki çalışmada, üniversite mezunu Kürtler arasında gerçekleştirilen bir alan çalışmasından hareketle; literatürde kullanılan iki ana oryantasyon moduna, farkındalık (ilgi ve bilgi) düzeyine ve sübjektif değerlendirmelere dayalı olarak Kürtlerin AB'ye oryantasyonları (yönelimleri) analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kürtler, Avrupa Birliği, AB'ye Oryantasyon, AB-Türkiye İlişkileri

Orientation of the Kurds Towards the European Union: Low Level of Knowledge, High Level of Idealist Expectations

ABSTRACT

The Kurdish problem has not only been one of Turkey's most important and long-standing problems, but also always ranked among top agenda items in relation to the EU accession process. Consequently, the stance and opinions of the Kurds on matters pertaining to the Union are of critical importance. The present paper aims to analyze Kurdish orientations to the EU based on two main modes of orientation described in the literature, level of awareness (interest and information), and subjective assessments, on the basis of a field study conducted among university graduate Kurds.

Keywords: Kurds, European Union, Orientation to the EU, EU-Turkey Relations

Giriş

Avrupa Birliği (AB) üyeliği çok uzun süreli ve çok boyutlu bir tartışmanın konusu olan Türkiye gibi bir ülkede; hem ülkenin ulusal düzlemi açısından hem de AB ile ilişkileri etkilemesi açısından en önemli sorun alanlarından birini Kürtlere ilişkin konular oluşturmaktadır. Bu bakımdan; siyasal, kültürel ya da ekonomik yönleri ile yine çok uzun zamandır devam eden bir sorunlar yumağının öznesi konumundaki Kürtlerin, AB ve ülkenin AB üyeliği ile ilgili hususlarda nerede durdukları ve ne düşündükleri önemlidir. Bu makalede, Kürtlerin ağırlıklı olarak yaşadıkları Türkiye'nin güneydoğusunda gerçekleştirilen bir anketin sonuçlarından hareketle, eğitim düzeyi bakımından en az üniversite mezunu olan Kürtlerin AB'ye yönelimleri (oryantasyon) analiz edilecektir. Değerlendirmelerin daha anlaşılabilir olması açısından ilk bölümde yönelim kavramından ne kastedildiği açıklanacak sonrasında ise Kürt meselesi ve AB üyelik sürecinin bu konuya etkisi hususunda bilgiler verilecektir. Son olarak da Kürtlerin AB üyeliğine yaklaşımları hususunda ortaya konan benzer çalışmalardan ve kendi çalışmamızın içeriğinden kısaca bahsedilecektir.

Yönelim (Oryantasyon) Kavramı Üzerine

İleride ayrıntılı biçimde üzerinde durulacak olan yönelim kavramı, Niedermayer ve Westle'a göre, bir kişinin belirli bir obje hususunda kafasında sahip olduğu her şeyi, yani o obje hakkındaki bilgisini, algısını, değerlendirmesini ve hatta aktif tutumunu ifade etmektedir.¹ Yeni Fonksiyoneli bir anlayışı takip edip, önce ekonomik entegrasyona ağırlık vererek yola koyulan Avrupa'daki bütünleşme sürecine daha fazla demokratik meşruiyet katabilmek ve siyasi entegrasyonu hızlandırabilmek adına; üye ülke halklarının da görüş ve tutumlarıyla işin içine dâhil edilmeleri, Birliğe ilişkin yönelimlerinin tespit edilmesi ve bu yönelimlerin pozitif yönde geliştirilmesi çabaları 1970'lerden itibaren somutlaşmıştır. Aralık 1972 Paris Zirvesiyle başlayan, 1975 Tindemans Raporu, 1983 Solemn Deklarasyonu, 1985 Adonnino Raporları ve 1988 Cecchini Raporu gibi belgeler üzerinden detaylandırılan bu çabaların temelinde ortak bir kimlik ve birlik ruhu inşa etmek ve bunun için de halkı daha fazla dikkate almak yatıyordu. Avrupa Komisyonu tarafından 1973 yılından beri *Eurobarometer* araştırmaları vasıtasıyla halkın, Avrupa bütünleşmesi hususundaki görüşlerinin düzenli olarak elde edilmeye çalışılması da söz konusu çabalara başka bir önemli örnektir.

Halkı hesaba katma hususundaki asıl ilerleme 1990'larla beraber başlamıştır. Avrupa Birliği isimlendirmesinin ve AB vatandaşlığının iddialı bir şekilde devreye sokulduğu Maastricht Antlaşması'ndan günümüze kadar olan dönemde eskisinden daha fazla olarak halkın, Birlik ile ilgili genel veya özel konular hakkındaki görüşlerine önem verilir olmuştur. Böyle bir önem artışında, Danimarka'daki referandumda Maastricht Antlaşması'nın reddedilmesinin, Fransa'da az bir farkla kabul edilmesinin ve yaklaşık 15 yıl sonra AB Anayasası oylaması sırasında da aynı olumsuz görüntünün Hollanda ve Fransa gibi ülkelerde tekrar etmesinin payı büyüktür. Ayrıca belirtmek gerekir ki, söz konusu 1990 sonrası dönem, Avrupa halklarının birbirleriyle ve AB kurumlarıyla olan doğrudan ilişkilerinin ve iletişimlerinin eskiye oranla çok arttığı ve sırf bu artış sebebiyle bile, Avrupa bütünleşme sürecinde daha fazla gündeme geldikleri bir dönemdi.² Hem bu defa, Orta ve Doğu Avrupa genişleme sürecinin de etkisiyle, sadece üye ülkelerin değil, aday ülkelerin halkları da

1 Oscar Niedermayer ve Bettina Westle, "A Typology of Orientations", Oscar Niedermayer ve Richard Sinnott (der.), *Public Opinion and Internationalized Governance*, Oxford, Oxford University Press, 1995, s.33-50.

2 Theresa Kuhn, *Experiencing European Integration-Transnational Lives and European Identity*, Oxford, Oxford University Press, 2015, s.4.

dikkatle izlenmeye başlanmış; standart *Eurobarometer* araştırmasının yanında 1990'dan itibaren Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri için ayrı bir *Eurobarometer* araştırması başlatılmış, 2001 yılından itibaren de bu, bütün aday ülkeler için periyodik olarak yapılan bir araştırmaya dönüştürülmüştür.

İşin kuramsal boyutuna ilişkin akademik çalışmalar ise, Birlik kurumları tarafından atılan adımlardan çok daha önce ortaya konan bazı eserlerle başlamıştır. Buna rağmen altını çizmek gerekir ki, 1990'lara kadar olan dönemde üretilen eserlerde bütünleşme sürecinin seçkin (*elite-driven*) karakteri fazlaca sorgulanmamış ve halkın da, sürece ciddi anlamda karşı çıkmayan yani Avrupa entegrasyonu noktasında yapılanları fazla sorgulamadan benimseyen bir konumda (*permissive consensus*) olduğu kabul edilmiştir.³

Üye ülke vatandaşlarının, Avrupa'daki uluslarüstü yapılanma hakkındaki eğilimlerine ilişkin bütün bu çalışmalar ya Avrupa bütünleşmesine ilişkin kuramlar içerisinde yer almış ya da konuyla ilgili genel siyaset bilimi çalışmaları, Avrupa bütünleşmesine uyarlanarak kullanılmıştır. Bunlardan birincisine örnek olarak "birliktelik duygusu" (*sense of community*) ve "toplumsal destek" (*public support*) kavramlarını, bütünleşmenin sağlanabilmesi hususunda kilit unsurlar olarak öne çıkaran Karl Deutsch ve onun İşlemselcilik Teorisi (*Transactionalism*) verilebilir.⁴ İkinci grup çalışmalara verilebilecek örnek ise bu makalede kullanılan ve ileride ayrıntılı şekilde izah edilecek olan yönelim sınıflandırmasıdır. Konu ile ilgili akademik arayışlar daha önce belirtilen gerekçelere dayalı olarak yine özellikle Maastricht sonrası dönemde önemli bir artış ve çeşitlenme göstererek hem demokratik meşruiyet ve ortak kimlik meselesini hem de AB bütünleşmesi hususunda tabandan yukarıya bakış açısını inceleyen bir literatürün ortaya çıkmasını sağlamıştır.⁵ Sadece ulusal düzlemde değil, sektörel ya da bölgesel ayrımlarla ve aktörler, araçlar veya konular üzerinden farklılaştırmalarla AB algısı ve yönelimi hususunda zenginleşen bu literatür AB çalışmaları içerisinde kendine özgü bir alt alan oluşturacak duruma gelmiştir.⁶ Bütün bu literatürün özünde ise Hooghe ve Marks'ın vurgulamasıyla cevabı aranan kilit bir soru yatmaktadır: "Kişiler, hangi saiklerle veya beklentilerle AB'yi desteklemekte ya da karşı çıkmaktadırlar?"⁷

Kişilerin AB'ye yönelimlerini betimleme hususunda sıkça başvurulan bazı sınıflandırmalar ve kavramlar 1960'lı yıllardan itibaren yapılan siyaset bilimi temelli çalışmalar sayesinde ortaya çıkmıştır. Bütün bu yaklaşımları karşılaştırmak, elinizdeki çalışmanın kapsamı içerisinde değildir. Çalışmaya konu edilen hedef kitlenin AB'ye yönelimini analiz ederken kullanacağımız çerçeve, Niedermayer ve Westle tarafından ortaya konan yönelim sınıflandırmasıdır.⁸ Bahsi geçen yazarlar yukarıdaki soruya cevap ararlarken daha önce konu hakkında yazılan bilinen ve öncü çalışmaların mukayesesinden hareketle, kişilerin AB'ye yönelimlerinin üç şekilde tezahür edebileceğini açıklamışlardır.

3 Simon Hix ve Bjorn Höyland, *The Political System of the European Union*, 3. Baskı, New York, Palgrave Macmillan, 2011, s.107.

4 Karl Deutsch *et.al.*, *Political Community and the North Atlantic Area*, New Jersey, Princeton University Press, 1957.

5 Leonard Novy, *Britain and Germany Imagining the Future of Europe*, New York, Palgrave Macmillan, 2013; Adrian Favell, "The Sociology of EU Politics", Knud Erik Jørgensen *et.al.* (der.), *Handbook of European Union Politics*, London, Sage, 2006, s.122-128.

6 Sophie Duchesne *et.al.*, "Concepts and Theory: Political Sociology and European Studies", Sophie Duchesne *et.al.* (der.), *Citizens' Reactions to European Integration Compared: Overlooking Europe*, New York, Palgrave Macmillan, 2013, s.6-33.

7 Liesbet Hooghe ve Gary Marks, "Calculation, Community and Cues. Public Opinion on European Integration, *European Union Politics*, Cilt 6, Sayı 4, 2006, s.419-443.

8 Niedermayer ve Westle, "A Typology".

Bir kişinin AB hususunda sahip olduğu konumu gösterebilecek ilk nokta; o kişinin, Birliği ne derece tanıdığını yani Birlik hakkındaki ilgi ve bilgi düzeyini gösteren noktadır (*awareness of the EU*). Kısaca farkındalık düzeyi şeklinde ifade edebileceğimiz bu nokta, kişinin AB hakkındaki farkında oluş durumunu ve bilgi düzeyinin herhangi bir olumlu ya da olumsuz tavır alıştan uzak olarak, yansız bir yönelimini ifade eder. Ancak, söz konusu kişinin AB'ye ilişkin sağlıklı değerlendirmelerde bulunabilmesi ve olumlu-olumsuz tavır geliştirebilmesi için de AB'ye ilgi duyması ve hakkında bilgi sahibi olması gerekir. İşte bu ilgi ve bilgiye dayalı olarak, AB hakkında geliştirilecek algı, görüş ve tavır alışlar ise yönelimin ikinci ve üzerinde en fazla tartışılan yönünü oluşturur (sübjektif yönelim). Bu nokta, yukarıda sorulan soru tekrar edilecek olursa; kişinin, AB'yi hangi saik ve beklentilerle desteklediğini veya karşı çıktığını gösteren noktadır. Duchesne ve diğerlerinin işaret ettiği gibi,⁹ kuramsal boyutu 1960'lara uzanan ve ampirik boyutu da 1990'lardan günümüze yoğunluk kazanan yönelim çalışmalarında genel olarak sübjektif yönelime ilişkin ikili bir alt sınıflandırma yaygınlık kazanmıştır. Nierdermayer ve Westle'in da kullandıkları bu ikili ayrım şu şekilde izah edilebilir: Kişilerin, AB'yle ilgili sübjektif yönelimleri ya bazı pragmatik çıkarılara ve kâr-zarar hesaplamalarına dayalı şekilde oluşmaktadır (faydacı yönelim) ya da bazı değerlere dayalı yani ilke bazlı değerlendirmelerin temelinde yükselmektedir (idealist-değerci yönelim). Birliğe yönelik olumlu tavırların geliştirilebilmesi açısından faydacı yönelim belli ölçüde önemlidir, gereklidir ancak bu, beklenen faydayla sınırlı kalabilecek ve geçici nitelikte bir tavır olabilir. AB'nin, bütünleşmesini devam ettirebilmesi ve üye ülke insanları arasında birliktelik oluşturabilmesi için kendisine yönelik "hakiki bir bağlılık"¹⁰ inşa etmesi gereklidir ki bu da daha kapsayıcı ve sürdürülebilir nitelikteki idealist yönelim sayesinde mümkün olabilir.¹¹

Nierdermayer ve Westle tarafından öne sürülen üçüncü bir yönelim şekli de, yazarların "davranışsal niyetler" (*behavioural intentions*) adını verdikleri ve kişilerin, kendi tavırlarını göstermek amacıyla oy kullanma, dilekçe verme, kurumlarla iletişime geçme gibi aktivitelere yönelme niyetlerini içerir. Ancak kanaatimizce, söz konusu aktivite niyetleri büyük ölçüde kişilerin sübjektif yönelimlerinin tezahürü niteliğindedir. Ayrıca AB'ye yönelim belirleme hususunda söz konusu aktivite kanallarının çoğu, bizim bu makalede ele alacağımız hedef kitle Kürtler açısından yakın ve somut araçlar olarak görünmemektedirler. Bu nedenle, çalışmada söz konusu yazarların bahsettikleri ilgi ve bilgi durumlarını gösteren farkındalık düzeyi ve olumlu-olumsuz değerlendirmeleri gösteren sübjektif yönelim üzerinden değerlendirmeler yapılacaktır.

Son olarak, yönelim sınıflandırmalarını bu çalışmanın çerçevesi şeklinde kabul ettiğimiz Nierdermayer ve Westle'in üzerinde durdukları çok önemli bir konu da, yönelimin hedeflediği objenin açık ve somut bir şekilde belirlenmesi meselesidir. Yazarlar bu noktada, yönelimin ya bu yapının tamamına ya da belirli bir parçasına-özelliğine doğru gerçekleşebileceğini ifade etmektedirler. Söz konusu parçalar da politik bütünlük (*political collectivity*), politik düzen (*political order*), yetkili kişiler (*political authorities*) ve siyasetler (*policies*) şeklinde sayılmıştır.¹² Her ne kadar kimi sorularda sayılan parçalarla kısmen bağlantı kurulabilecek yönler bulunsun da (örneğin AB'nin Türkiye'ye dönük politikası), bu çalışmanın yönelim objesi bir bütün olarak AB'dir.

9 Duchesne, "Concepts and Theory", s.13.

10 Gary Marks, "Territorial Identities in the European Union", Jeffrey Anderson, (der.), *Regional Integration and Democracy*, Boulder, Rowman&Littlefield, 1999, s.69.

11 Jacques Thomassen ve Hermann Schmitt, "Introduction: Political Representation and Legitimacy in the European Union", Hermann Schmitt ve Jacques Thomassen (der.), *Political Representation and Legitimacy in the European Union*, Oxford, Oxford University Press, 1999, s.3-22.

12 Nierdermayer ve Westle, "A Typology", s.40.

Kürt Meselesi ve AB Üyelik Süreci

Ortadoğu'nun en eski halklarından biri olan ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında yeniden şekillenen bölge haritasında genel olarak Türkiye, İran, Irak ve Suriye'de yaşayan Kürtlerin Türkiye'deki sayıları hakkında farklı tahminler ileri sürülmüştür. Çeşitli kaynaklarda dünya genelinde 30 milyon civarında olduğu iddia edilen tahmini Kürt nüfusunun yaklaşık yarısının¹³ ya da yarıdan biraz fazlasının¹⁴ Türkiye'de yaşadığı ifade edilirken, daha yakın tarihte gerçekleştirilen bir araştırmada ülkedeki Kürt nüfusu 13 milyon 261 bin olarak ifade edilmiştir.¹⁵

Kürtler, sahip oldukları sayısal üstünlük ve bölgedeki tarihsel köklerine rağmen Cumhuriyet döneminde uzunca bir süre devlet tarafından etnik kimliklerinin yok sayıldığı, Kürtçe konuşma dâhil, en temel vatandaşlık haklarının tanınmadığı bir topluluk olarak yaşamışlardır. Kürtlere yönelik, belirli dönemlerde artan ancak 1990'ların sonuna kadar her zaman varlığını sürdüren bu yok sayma ve asimilasyon politikaları çoğunlukla şiddete ve askeri tedbirlere dayalı yöntemlerle desteklenmiş; buna karşılık yine Cumhuriyet tarihi boyunca sık sık ortaya çıkan isyanlarla da Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgeler her zaman geri kalmışlık ve çatışmalarla anılır hale gelmiştir. 1980'deki askeri darbe sonrasında Kürt coğrafyasına yönelik baskıcı uygulamaların artması ve bunun da etkisiyle, 1970'lerde kurulan PKK'nın 1984'ten itibaren silahlı eylemlerini yaygınlaştırması, sadece bölgeyi değil bütün ülkeyi içinden çıkılmaz bir siyasi ve ekonomik kargaşaya sürüklemiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Hakları Komisyonu'nun raporuna göre 1984-2012 yılları arasında Kürt meselesi nedeniyle 35 binden fazla insan hayatını kaybetmiştir. Bu rakama sayısı yine binlerle ifade edilen örgüt içi infazlarda ve farklı örgütler arası çatışmalarda ölenlerle istatistiklere geçmeyen faili meçhul ölüm olayları dâhil değildir.¹⁶ Yine aynı rapora göre 386 binden fazla insan köylerinden göç etmek zorunda kalmıştır ki,¹⁷ devletin PKK ile mücadelede bir yöntem olarak belirlediği ve 1990'larda yoğun bir şekilde uygulanan zorunlu köy boşaltmalarının mağdurlarının sayısını çok daha yukarıya çıkaran tahminler vardır.¹⁸ Gerek bu uygulamanın ve gerekse sosyo-ekonomik ya da siyasi sebeplerle kendileri ayrılmak zorunda kalanların sebep olduğu göçler yüksek rakamlara ulaşmıştır. Öyle ki yurt dışına gidenler bir tarafa, sadece ülke içi göçler sonucunda bugün Türkiye'deki her dört Kürt'ten biri bölge dışındaki yerlerde ve özellikle büyük şehirlerde yaşamaktadır.¹⁹ Çatışmaların, kayıpların veya göçlerin son derece vahim boyutlara ulaştığı dönemlerde dahi Kürt meselesi devlet tarafından adeta bir tabu olarak kabul edilmiş, Kürtlerin kimliklerinin ve haklarının dile getirilmesi bir yana, örneğin o kadar yaygın bir uygulama haline gelen ve trajik sonuçlara yol açan köylerin boşaltılmasının basında haberinin yapılması bile engellenmiştir.²⁰ Mevcut Maliye Bakanı'nın açıklamasına göre meselenin bugüne kadar ülkeye maliyeti 300 milyar dolar, dolaylı kayıplar da

13 Kerim Yıldız ve Mark Muller, *The European Union and Turkish Accession-Human Rights and the Kurds*, Londra, Pluto Press, 2008, s.6.

14 Lokman I. Meho, "The Kurds and Kurdistan: A General Background", Lokman I. Meho ve Kelly L. Maglaughlin (der.), *Kurdish Culture and Society - An Annotated Bibliography*, Westport, Greenwood Press, 2001, s.4.

15 Konda Araştırma, *Kürt Meselesinde Algı ve Beklentiler*, İstanbul, İletişim, 2011.

16 Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, *Terör ve Şiddet Eylemleri Kapsamında Yaşam Hakkı İhlallerini İnceleme Raporu*, TBMM, 2013, s.78.

17 Ibid, s.95.

18 Dilek Kurban et al., *Report: Evercoming A Legacy of Mistrust: Towards Reconciliation Between the State and the Displaced*, NRC and TESEV, 2006, s.13.

19 Meho, "The Kurds", s.5.

20 Bilgin Ayata, "İnkârdan Diyaloga: Türkiye'de Yerinden Edilmeye Yönelik Yeni Ulusal ve Uluslararası Politikalar Üzerine Bir Analiz", *Türkiye'de ve Dünya'da Yerinden Edime: Uluslararası İlkeler, Deneyimler ve Çözüm Önerileri Sempozyumu*, İstanbul, 4-5 Aralık 2006.

hesap edildiğinde 500 milyar dolar civarında olup, sorunun ortadan kalkması durumunda ülke Gayri Safi Milli Hâsılasının her yıl yüzde 1 daha fazla büyüyeceği belirtilmektedir.²¹

1990'ların sonunda artık iyice ağırlaşan siyasi ve ekonomik bunalımdan çıkışın yolu AB üyelik süreci vasıtasıyla demokratikleşmeye ve demokratikleşmenin sağladığı ortamda ekonomik istikrarı düzene sokacak tedbirlerin uygulanmasına başvurmak olmuştur. Türkiye, Aralık 1999'da kazandığı aday ülke statüsünden sonra, AB müktesebatını içselleştirme adına hızlı bir reform sürecine girmiştir. O tarihe kadar görülmemiş bir tempo ile özellikle 2005 yılına kadar olan dönemde gerçekleştirilen hukuki ve kurumsal reformlar sayesinde,²² Cumhuriyet tarihi boyunca tabu sayılan pek çok soruna el atılmış ve ciddi anlamda bir değişime yönelinmiştir. Her ne kadar reformların hızı 2005 sonrasında yavaşlasa ve hatta bazı konularda zaman zaman geri adım atılsa da 2000'li yılların ilk yarısındaki reformlardan en çok fayda sağlayan ve bu çerçevede, AB üyelik sürecinin değerini en fazla hisseden kesimlerin başında Kürtler gelmektedir. Avrupa Komisyonu tarafından 1998 yılından itibaren hazırlanan ilerleme raporlarında en fazla eleştiri getirilen noktalar arasında Kürtlerin mağduriyetleri ve Güneydoğu Anadolu merkezli olaylar fazlasıyla yer bulmuştur.²³ Bahsedilen yıllarda doğrudan AB'ye uyum politikaları ile bağlantılandırılarak çözüm getirilmeye çalışılan Kürt meselesi, özellikle 2009 yılından sonra taraflar arasındaki gizli ya da açık görüşmeler yoluyla ele alınmaya başlanmış ve 2013 yılından itibaren de alan çalışmamızın yapıldığı döneme de hâkim olan bir barış sürecine girilmiştir. AB ile ilişkiler gerek genel anlamda üyelik müzakereleri açısından ve gerekse Kürt meselesine etkisi açısından son birkaç yılda duraklama eğilimine girmiş olsa da; barış arayışlarının yakın dönemlere kadar görünür bir şekilde gündemde yer almasında AB reformlarının hazırladığı zeminin katkısı büyük olmuştur.

Önceki Akademik Çalışmalar ve Araştırmanın Kapsamı

Türkiye'de halkın AB ile ilgili görüşlerini ortaya çıkarmayı ve analiz etmeyi amaçlayan akademik araştırmaların tarihi 1990'lı yıllarda dayanmaktadır.²⁴ Ancak, kamuoyu araştırmalarında Kürtlerin ayrı bir alt-grup olarak değerlendirilmeleri için 2000'li yılları beklemek gerekmiştir. Bu durumu, Kürt meselesinin daha önce açıklanan tabu konumunun bir yansıması şeklinde kabul etmek yanlış olmayacaktır. AB üyeliği Kürtler tarafından Türkiye'ye adaylık statüsünün verilmesinden ve özellikle üyelik yolunda gerçekleştirilen reformlar dolayısı ile ülkenin siyasi ortamının görece olarak rahatlamasından sonra bir barış ve demokratikleşme vasıtası olarak algılanmış,²⁵ kendi mücadele ve taleplerinin haklılığını gösteren bir meşruiyet aracı şeklinde kullanılmış²⁶ ve her zaman ülke ortalamasının üzerinde bir oranla desteklenmiştir.²⁷ Hatta salt desteğin ötesinde, AB vatandaşı ya

21 Bkz. <http://www.aktifhaber.com/bakan-mehmet-simsek-kurt-sorunu-vardir-1147491h.htm> (Erişim Tarihi 10 Nisan 2015).

22 Bu reformların bir analizi için bkz. Zelal Kızılkan Kısacık, "Avrupa Birliği Üyelik Süreci ve Türkiye'nin Demokratikleşmesi", Hakan Samur ve Zelal Kızılkan Kısacık (der.), *Türkiye'nin Demokratikleşmesi: Etnik Dini Kesimler Üzerinden Değişimin Analizi*, Konya, Çizgi Kitabevi, 2014, s.53-92.

23 İlerleme raporları için bkz. <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46224> (Erişim Tarihi 18 Nisan 2015).

24 Bu ilk dönem araştırmalarının bir dökümü için bkz. Özgehan Şenyuva, "Turkish Public Opinion and European Union Membership: the State of the Art in Public Opinion Studies in Turkey", *Perceptions*, Cilt 11, Bahar 2006.

25 Ayhan Kaya ve Ferhat Kentel, *Euro-Türkler Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü Engel mi?*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s.5; Kerim Yıldız ve Mark Muller, "The European Union".

26 Cuma Çiçek, *Ulus, Din, Sınıf: Türkiye'de Kürt Mutabakatının İnşası*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015.

27 Ali Çarkoğlu, "Societal Perceptions of Turkey's EU Membership: Causes and Consequences of Support for EU Membership?", Nergis Canefe ve Mehmet Uğur (der.), *Turkey and European Integration, Accession Prospects and Issues*, Londra, Routledge, 2004, s.19-45; Hakan Yılmaz, "Swinging Between Euroscepticism and Eurosupportiveness: Turkish Public's General Attitudes towards the European Union", Hakan Yılmaz (ed.), *Placing Turkey on the Map of Europe*,

da yerleştiği olmadıkları halde; AB kurumları vasıtasıyla haklarını arama, sorunlarını çözmek için çabalama ve yine AB içindeki resmi ya da resmi olmayan iletişim kanallarını kullanma noktasında gösterdikleri performansı dikkate alarak Kürtlerin AB vatandaşymış gibi davrandıklarını öne sürenler bile olmuştur.²⁸ AB'ye yönelik böylesine yüksek bir eğilimden çıkarılabilecek bir diğer sonuç, Kürtlerin kendi meselelerini çözüme kavuşturma hususunda, AB'nin olumlu yaklaşımının ve örneğin ilerleme raporları vasıtasıyla Türkiye'ye yaptığı uyarıların farkında olduğu yönündedir. Kürtlere ilişkin bu tablo aslında hak ve özgürlüklerini elde etme noktasında ulusal hükümetlerden aradıkları yapıcı yaklaşımı bulamayan ve bu nedenle AB'nin uluslararası rolüne ümit bağlayan başka birçok etnik azınlığın yaklaşımıyla paralel bir görünüm sergilemektedir.²⁹ Kürtlerin AB üyeliğine yönelik olumlu pozisyonları hemen her çalışmada ortaya konmuş olmakla birlikte, bir yandan 2005 sonrasında AB-Türkiye ilişkilerinin ciddi anlamda duraklama dönemine girmesi diğer yandan özellikle 2009 sonrası dönemde Kürtlerin sorunlarının çözümlenmesi hususunda ulusal düzlemde arayışların hızlandırılması ve Kürtlerin kamuoyunda bilinen temsilcilerinin de söz konusu arayışlara odaklanarak bir anlamda AB'nin araçsal fonksiyonunu daha az dillendirir hale gelmeleri yeni çalışmaların yapılmasını gerekli kılmaktadır. Ayrıca, Kürtlerin konumunu sadece AB destekçiliği veya karşıtlığı çerçevesinin ötesinde yönelim kavramına dayandırarak detaylı analiz eden çalışmalar bugüne kadar fazla ortaya konmamıştır.

Bu çalışma, yukarıda değinilen gerekliliklere binaen ve Kürtlerin AB merkezli konular hakkında nerede durduklarına ilişkin olarak, Türkiye'nin güneydoğusunda Kürtlerin yoğun bir şekilde yaşadıkları ve siyasal-sosyal örgütlenmelerinin ve görünümünün fazla olduğu Diyarbakır, Mardin, Batman ve Hakkâri şehirlerinde rastgele seçme yöntemiyle belirlenen 351 Kürde uygulanan 20 soruluk anketin sonuçlarına dayandırılmıştır. Aralık 2014 ve Ocak-Şubat 2015 tarihlerinde yüz yüze görüşme tekniği ile gerçekleştirilen anketin katılımcıları bir yönüyle daha önceki çalışmalardan farklılık arz etmektedir. O da, katılımcıların tamamının üniversite mezunları arasından seçilmiş olmalarıdır. Bu bakımdan, makalenin ekinde sunulan 20 soruluk ankete geçmeden önce kişilerin Kürt ve Üniversite mezunu olup olmadıkları sorulmuş, iki kriteri de karşılayanlarla devam edilmiştir. Literatürde kişilerin eğitim düzeyi arttıkça AB'ye yönelimlerinin hem bilgi düzeyi ve hem de destek-değerlendirme anlamında olumlu yöne kaydığı noktasında yaygın bir kabul vardır.³⁰ Eğitim düzeyi ile Birliğe yönelim arasındaki söz konusu doğru orantı dikkate alındığında, bu çalışmada açıklanan yönelim verilerinin söz konusu bölgedeki Kürt toplumu bakımından olabilecek azami değerleri ifade ettiğini düşünmek mümkündür. Kürtlerin nüfus olarak ağırlıkta olduğu doğu ve güneydoğudaki şehirler genellikle ülkenin eğitim düzeyi açısından en geri kalmış yörelerdir ve alan araştırmasının yürütüldüğü dört şehir bu özelliği yansıtır niteliktedir. Söz konusu şehirlerdeki 1 milyon 400 bin civarındaki altı yaş üstü nüfus içinde yaklaşık 192 bin okur-yazar olmayan insan mevcutken, 520 bin kadar çok önemli bir kitle ise okur-yazar olmakla birlikte ilköğretim mezunu bile değildir. Eğitim açığının bu derece görünür

---

İstanbul, Boğaziçi University Press, 2005, s.163; Hakan Samur ve Behçet Oral, "Orientation of University Seniors from Southeastern Turkey to the European Union", *European Journal of Social Sciences*, Cilt 5, Sayı 2, 2007, s.186-205; Melih Özsöz et.al., *Türkiye Kamuoyunda AB Desteği ve Avrupa Algısı- Kamuoyu Araştırması 2015*, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı, s.24.

28 Bahar Rumelili et.al., "Multilayered Citizenship in Extended European Orders: Kurds Acting as European Citizens", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 49, Sayı 6, 2011, s.1295-1316.

29 David Beetham ve Christopher Lord, *Legitimacy and the European Union*, Essex, Addison Wesley Longman, 1998 s.52; Michael Keating, "The Minority Nations of Spain and European Integration: A New Framework for Autonomy?", *Journal of Spanish Cultural Studies*, Cilt 1, Sayı 1, 2000, s.29-42.

30 Sophie Duchesne et.al., s.9; Lieven de Winter ve Marc Swyngedouw, "The Scope of EU Government", Hermann Schmitt ve Jacques Thomassen (der.), *Political Representation and Legitimacy in the European Union*, Oxford, Oxford University Press, 1999, s.63; Thomas Risse, "Social Constructivism and European Integration", Antje Wiener ve Thomas Diez (der.), *European Integration Theory*, Oxford, Oxford University Press, s.170.

durumda olduğu bu dört şehirde üniversite bitirenlerin oranı ise nüfusun sadece yüzde 4,5 kadarını (60 bin) oluşturmaktadır ki, söz konusu oranın da yarısından fazlasını iki yıllık yüksek okul mezunları oluşturmaktadır.³¹ Bu çerçevede son bir noktayı vurgulamak gerekir: *Eurobarometer* dâhil konu ile ilgili diğer araştırmalarda sadece üniversite mezunlarını kapsayan veriler azdır ve hatta Türkiye genelinde bu hedef kitleyi içeren bir çalışma bulunmamaktadır. Bu bağlamda çalışmada Türkiye veya AB geneline ilişkin olarak verilecek istatistikî değerlerin bire bir mukayese anlamına gelmediği akılda tutulmalıdır.

Avrupa Birliği Hakkındaki Farkındalık Düzeyi

Bir siyasi objeye karşı yönelimin ilk aşaması olarak bahsedilen farkındalık düzeyini, yani ilgi ve bilgi düzeyini kişilerin kendi algılarına göre ve gerçek durumlarına göre iki şekilde ele almamız mümkündür. AB'nin, herhangi bir kişinin hayatındaki yerini belirleyebilmenin kalkış noktası olarak o kişinin AB hakkında kendisinde var olduğunu düşündüğü ilgi ve bilgi düzeyini (*self-perception of awareness*) ele almak yanlış sayılmayacaktır (Tablo 1). Araştırmaya katılanların yaklaşık üçte biri (%27,9) "Birlik hakkında yeterli bilgiye sahip olup olmadıkları" sorusuna cevaben bilgi düzeylerinin yeterli olduğunu belirtmişlerdir. Hemen hemen aynı orandaki başka bir grup ise (%29,6) bilgi düzeylerinin yetersiz olduğunu düşünmektedir. Katılımcıların büyük bir bölümü bu soruya "kısmen" cevabını vermişlerdir (%40,7). AB konusundaki haberlere olan ilgileri sorulduğuna ise, her iki kişiden biri ilgi duyduğunu belirtmiştir (%49,2). Yine %31,9'luk önemli bir kesim kısmen de olsa ilgisinin bulunduğunu söylerken, AB ile ilgili haberlere ilgi duymadığını belirtenlerin oranı %18,5'te kalmıştır.

Tablo 1: AB Hakkında Bireysel Bilgi ve İlgi Düzeyi Algısı

	Varsayılan Bilgi Düzeyi	Varsayılan İlgi Düzeyi
Evet	27,92	49,29
Hayır	29,63	18,52
Kısmen	40,74	31,91
Cevap/Fikrim Yok	1,71	0,28

Bu sonuçlardan hareketle eğitilmiş Kürt kesiminin büyük bölümü (%68,6) AB hakkında kısmen ya da daha fazla bilgi sahibi olduğunu düşünmekte; %81,1 gibi daha yüksek bir kesimi ise kısmen ya da daha fazla Birlik haberlerine ilgi duyduğunu ifade etmektedir. Yani öz değerlendirme açısından AB farkındalığı yüksek bir noktada bulunmaktadır. AB hakkında hem yetersiz bilgiye sahip olduğunu hem de haberlerine ilgi duymadığını belirtenlerin oranı ise %10 düzeyindedir. Böylece toplamda her on kişiden birinin ilgi ve bilgi anlamında AB'ye gündemlerinde yer vermediğini söylemek mümkündür.

Söz konusu bireysel algıların ötesinde, gerçek anlamda farkındalık düzeyini öğrenebilmek için ise başta *Eurobarometer* araştırmalarında olmak üzere literatürde kullanılan iki bilgi sorusundan yararlanılmıştır: AB bayrağını tanıyıp tanıyıp durumu ve AB'ye üye ülke sayısının bilinip bilinmemesi. Ancak bu sorulara geçmeden önce, kişilerin AB'yle doğrudan etkileşimi ve AB hakkında hem bilgi hem de subjektif değerlendirme yeteneği kazanabilmeleri açısından önemli sayılabilecek bir araç olarak AB ülkelerine yapılan ziyaretlerden bahsetmek gerekir. Karl Deutsch'un yaklaşımı dâhil olmak üzere hemen hemen her kuramsal yaklaşımda ve aynı zamanda Birlik politikalarında, başka

31 İstatistikî veriler Türkiye İstatistik Kurumu yetkilileri ile gerçekleştirilen elektronik yazışmalar neticesinde ve Kurumun web sayfasındaki (www.tuik.gov.tr) verilerden derlenmiştir.

üye ülkelerde fiziki olarak bulunmanın ve halklarıyla iletişime geçmenin, hedeflenen ortak ruhu ve kimliği oluşturmada önemli bir etken olacağı kabul edilmektedir.³² Gerçi kimi çalışmalarda³³ başta kısa veya uzun süreli ziyaretler olmak üzere 1990'lardan itibaren üye ülke toplumları arasındaki iletişimin ve etkileşimin artmasına rağmen, bunun AB'ye yönelik olumlu desteği artırmadığı ve Avrupa şüpheciliğinin gitgide yükseldiği de ileri sürülmektedir. Ancak bu çalışma açısından önem arz eden AB hakkında olumlu ya da olumsuz destek meselesi değil, söz konusu ziyaretlerin başlı başına, AB'nin farkındalığına katkı sağlayan önemli bir araç olmasıdır. Katılımcıların %85,6 gibi büyük bir oranı kısa süreli de olsa bir AB ülkesinde bulunup bulunmadıkları sorulduğunda böyle bir tecrübelerinin olmadığını belirtmişlerdir. Geri kalanın %8 kadarı bir AB ülkesinde bulunduğunu ifade ederken, %3,4'ü iki ülkede cevabını vermiştir. İki den fazla ülkede bulunanlar ise sadece %3,9'dur. Böyle bir tablo, Türkiye'nin, coğrafi anlamda AB'ye en uzak bölgelerinden birinde, halkın Birlik toplumlarıyla fiziki iletişimlerinin oldukça zayıf durumda olduğunu göstermektedir.

AB ülkelerine ziyaret sorusunu, katılımcıların yaşlarına göre değerlendirildiğinde herhangi bir yaş aralığında belirgin bir yığılmanın olmadığı gözlemlenmektedir. Yani, başta Türkiye'nin 2004'ten beri aktif olarak katıldığı öğrenci değişim programları olmak üzere, araçların ve ulaşım-iletişim imkânlarındaki artışa rağmen yeni neslin AB ülkelerini ziyaret oranında yukarıya doğru bir seyir görülmemektedir. Üstelik bu tablo, çoğunluğu bu bölgeden göç etmiş yani büyük ihtimalle buradakilerle akrabalık-dostluk bağları bulunan ve çeşitli AB üyesi ülkede uzun süredir yaşayan büyük bir Kürt göçmen kitlesinin varlığına rağmen ortaya çıkmaktadır.

AB bayrağı, BM bayrağının yanı sıra rastgele seçilmiş üç ulusal bayrakla birlikte gösterildiğinde katılımcıların %92,3 gibi büyük bir oranı Birlik bayrağını tanıdıklarını belirtmişlerdir. *Eurobarometer* tarafından 2012 baharında Türkiye genelinde yapılan ve Birlik bayrağının tanınırlığının sorgulandığı araştırmada çıkan %64'lük oran o dönemdeki üye ülkelerin ve aday ülkelerin tamamının çok aşağısındaydı.³⁴ Üniversite mezunu Kürtler arasında yapılan bir çalışmada elde edilen yukarıdaki oran ise ülke genel ortalamasının çok üzerinde olmakla birlikte, %95'in üzerindeki AB ve diğer aday ülkeler genel nüfus ortalamasının altında kalmaktadır.

AB hakkındaki bilgi düzeyini ölçmek için kullanılan "üye ülke sayısı" sorusu biraz daha detay olmakla birlikte kişilerin ilgi ve bilgilerini ortaya çıkarma açısından daha belirleyicidir. AB üyeliğinin uzun zamandır ülkenin öncelikli hedefi olması bir yana, üyelik sürecinin özelde Kürtlere kazandırdıkları hatırlandığında; parçası olunmak istenen "Avrupa ailesi" içerisinde kaç üye devletin olduğunun bilinmesi kişilerin, Birliği takip ettiklerini gösteren bir ölçüttür. Genel AB nüfusu için yüzde 63 olan üye sayısını bilme oranı,³⁵ eğitilmiş Kürt nüfusu için yüzde 6,2 ile oldukça düşük bir düzeydedir.

Birlik bayrağının yüksek oranda tanınması AB'nin farkındalığı hususunda olumlu kabul edilebilecek bir durum olmakla birlikte biraz daha detay bir bilgi sorgulandığında üniversite mezunu Kürtlerin bu derece zayıf konumda olmaları genel anlamda AB bilgi düzeyleri açısından iç açıcı bir durum ortaya koymamaktadır. Bayrak imajının görselliğe hitap eden bir unsur olmasının, tanınırlığı kolaylaştırdığını söylemek mümkündür. Kaldı ki, başka aday ülkelerin geneli bakımından neredeyse yüzde yüze yaklaşan bir tanınırlıkla kıyaslandığında, eğitilmiş nüfus grubu arasında çıkan yüzde 92,3'lük oran dahi ihtiyatla karşılanmalıdır. Ülke sayısı sorusunun, özel ilgi ve dikkat gerektirdiği için AB konusundaki bilgi düzeyini daha iyi betimlediğini vurgulamak gerekir.

32 Gary Marks, "Territorial", s.81.

33 Theresa Kuhn, "Experiencing".

34 Avrupa Komisyonu, *Standart Eurobarometer 77-Table of Results*, Temmuz 2012, s.192.

35 Avrupa Komisyonu, *Standart Eurobarometer 81- Public Opinion in the European Union*, Temmuz 2014, s.123.

Bir diğer önemli nokta AB ile ilgili bilgi düzeylerinin yüksek olduğunu söyleyenlerin %84,6'sının ve AB haberlerine ilgi duyduklarını söyleyenlerin %90,7'sinin üye ülke sayısını doğru olarak bilememesidir. Ülke genelindeki düşük bilgi düzeyi de dikkate alındığında bu durum AB gibi çok önemli bir konuda topluma (hem de Birlikle ilgili haberlere ilgisi yüksek bir topluma) sağlıklı bir bilgilendirme yapılmadığını göstermektedir. Başka bir ifade ile kişiler, çeşitli bilgi alma kaynaklarında gördükleri spekülasyon ve tartışmalı bilgileri kendileri açısından yeterli kabul ederken, AB konusunda en temel ve somut bazı hususları ilgilileri olsa dahi öğrenememektedirler. Kişilerin, subjektif yönelimleri de bu düşük bilgi düzeyinde şekillenmektedir.

Avrupa Birliği Hakkındaki Subjektif Yönelim

Yönelim sınıflandırmasının kişilerin Birlik ve bu arada Birlikle Türkiye arasındaki ilişkiler hakkında sahip oldukları olumlu veya olumsuz düşünceleri içeren ikinci ana bölümünü iki farklı şekilde ele almak mümkündür. Birincisi, kişiler kendi gözlemlerine ve bilgilerine dayalı olarak AB'nin ya da AB-Türkiye ilişkilerinin mevcut durumu hakkında bir kanaate sahip olabilirler. İkincisi, kişiler mevcut durum hususundaki kanaatleri ne olursa olsun AB ile ilişkilerin gitmesi gerektiği nokta hakkında ayrıca bir değerlendirmede bulunabilirler.

AB ile İlişkilerin Mevcut Durumu Hakkındaki Değerlendirmeler

Kişilerin AB'ye ve AB-Türkiye ilişkilerine yönelik olumlu ya da olumsuz bakışlarını ortaya çıkarmak amacıyla sorulan sorular mevcut karşılıklı ilişkiler iklimi hususunda büyük bir şüphecilik ve karamsarlığın hâkim olduğunu göstermektedir. Katılımcıların cevaplarından hareketle bu şüphecilik ve karamsarlığın yaygınlık kazanmasında hem Birliğin ve hem de Türkiye'nin sorumlulukları olduğu ileri sürülebilir.

Katılımcıların AB-Türkiye ilişkilerinin seyri hususundaki düşüncelerini yansıtan "Ülkenin, Birliğe ne zaman üye olabileceği" yönündeki soruya verilen cevaplar ele alındığında (Tablo 2) katılımcıların yarısının (%49,2) bu üyeliğin hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini düşündüğü görülmektedir. Her dört kişiden yaklaşık biri (%26,7) Türkiye'nin üyeliği için en az on yıl bekleneceğini ifade etmektedir. Yüzde 14,8'lik bir grup beş ile on yıl arası bir zaman öngörürken, üyeliğin beş yıldan az bir zaman dilimi içinde gerçekleşebileceğini söyleyenlerin oranı sadece %3,1'de kalmıştır. Görüldüğü gibi, Türkiye'nin Birliğe katılabilme ihtimaline ilişkin oldukça karamsar bir tablo vardır. Bu tablonun ortaya çıkmasında yukarıda belirttiğimiz hem AB'nin hem de Türkiye tarafının payının bulunduğu algısını ise birkaç sorunun analizi yoluyla izah edilebilir.

Tablo 2: AB Üyeliğinin Gerçekleşebilme Zamanı

Üyelik Zamanı	Oranlar
5 yıl içinde	3,13
5-10 yıl içinde	14,81
10 yıldan fazla sürede	26,78
Hiçbir zaman	49,29
Cevap/Fikrim Yok	5,98

Kişilere yöneltilen birbirini tamamlayan “AB güvenilir bir kuruluş mudur?” ve “Birlik, Türkiye’ye adil ve samimi davranmakta mıdır?” şeklindeki iki soru, AB’nin, genelde politikaları ve özelde de Türkiye’ye karşı tutumu hususunda toplumda büyük bir şüphecilğin bulunduğunu ve AB’nin bir güvenilirlik sorunu yaşadığını göstermektedir. “AB güvenilir bir kuruluş mudur?” sorusuna sadece %37,3 oranında bir kesim evet cevabını vermiştir. Hemen hemen aynı oranda bir kesim (%36,1) bu soruya olumsuz yanıt verirken, %22,5 kararsız kalmış ve %3,99 da cevap yok/fikrim yok (cy/fy) karşılığını vermiştir. Her ne kadar AB’yi güvenilir bir kuruluş olarak kabul edenlerin oranı AB (%31) ve Türkiye genel nüfus (%25) ortalamalarının üzerinde olsa da çoğunluğun Birliğe güvenme noktasında olumsuz veya kararsız olduğu görülmektedir.³⁶ Birliğin, Türkiye’ye adil ve samimi davranıp davranmadığı sorulduğunda ise sonuç daha da olumsuz kaymaktadır. Soruya en fazla verilen cevap %41,8 ile hayır olmuştur. Katılımcıların sadece %23,3’ü evet derken, %28,4’ü kısmen cevabını vermiştir. Geri kalanı ise %5,1’le kararsızlar ve %1,1 ile cy/fy diyenler oluşturmaktadır.

Bu iki soruya verilen cevaplardan çıkan sonuç katılımcıların Türkiye’nin, Birliğe tam üye olarak katılamamasında AB’nin güvenilmez tutumunun ve özellikle Türkiye’ye karşı adil ve samimi davranmamasının etkisinin olduğu düşünülmektedir. Burada iki noktayı belirtmek gerekir: Birincisi, hem AB’ye güvenmediğini hem de AB’nin Türkiye’ye adil ve samimi davranmadığını söyleyenlerin toplam içindeki oranı %26,7’dir ki, bunun anlamı; kısmen güvensizlik yaşayanlar bir yana, her dört kişiden birinin Birliğin mevcut durumu hakkında ciddi anlamda kötümserlik içerisinde bulunduğudır. İkincisi, hem AB’ye güvenen hem de Birliğin Türkiye’ye adil ve samimi davrandığını söyleyenlerin oranı ise ancak %19’da kalmıştır. Yani her beş kişiden dört tanesinin şu ya da bu şekilde AB’nin mevcut görüntüsünden ve tutumundan kaynaklanan şüpheleri vardır.

Katılımcılara göre, üyeliğin önündeki engel sadece AB’nin tutumu değil, aynı zamanda Türkiye tarafından kaynaklanan sorunlardır. Bu sonuca ulaşmaya neden olan verileri iki soru sağlamaktadır: “Türkiye’nin, Birliğe üye olmasının önündeki en önemli engel nedir?” ve “Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının Avrupa Birliği politikalarını yeterli buluyor musunuz?”. Türkiye’nin, Birliğe üye olmasının önündeki en önemli engelin ne olduğu sorusuna %58,4 oranındaki büyük bir katılımcı grubu “demokrasi ve insan haklarındaki eksiklikler” cevabını vermiştir. Buna, “ekonomik bakımdan yetersiz olması” cevabını veren %6,5’lik kesimi de kattığımızda, üyeliğin önündeki en önemli engelin Türkiye’nin üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmemesinden kaynaklandığı düşüncesinin hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Her zaman tartışma konusu yapılan din ve kültür farklılığı ise katılımcıların %27,9 tarafından en önemli engel olarak öne sürülürken, %2,8’lik bir grup Türkiye’nin coğrafi açıdan AB ülkesi olmamasını, aynı oranda bir diğer grup da başka hususları³⁷ en önemli üyelik engeli olarak işaret etmişlerdir.

AB üyeliğinin gerçekleşme ihtimali hususunda çoğunluğun kötümser-karamsar bir noktada olmasında Türkiye tarafının sorumlu tutulduğunu gösteren diğer bir kanıt, katılımcıların yaklaşık 13 yıldır ülkeyi yöneten Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) iktidarının AB politikalarını nasıl değerlendirdiklerinde bulunabilir. Katılımcıların yarıdan fazlası (%54,4) Parti’nin AB politikalarının yetersiz olduğunu düşünmektedir. Hatta kendisini AK Parti’ye yakın hisseden katılımcıların %16,8’i de aynı görüştedir. Uzun ömürlü iktidar partisinin Birlik politikalarını yeterli bulanların oranı sadece %16,2 iken, %24,5’luk bir kesim de kısmen yeterli bulduklarını belirtmişlerdir. Geri kalan cevaplar ise kararsız (%2,2) veya cy/fy (%2,5) şeklindedir.

36 Avrupa Komisyonu, *Standart Eurobarometer 81*, Temmuz 2014, s.94.

37 Söz konusu başka hususların belli başlıları şunlardır: Türkiye’deki politikacıların başarısızlığı, eğitimsizlik ve AB ülkelerinin çifte standardı.

AB ile İlişkilerde Olması İstenen Durum

Anketin uygulandığı yüksek eğitimli Kürtlerin, Birliğin ya da Birlik-Türkiye ilişkilerinin mevcut durumu hakkında sahip oldukları genelde olumsuz ve şüpheli değerlendirmelere rağmen muhtemel bir AB üyeliğini büyük bir çoğunlukla arzu ettiklerini de söylemek gerekir. Katılımcılara, “Hangisi Türkiye için en kazançlı durum olur?” şeklinde bir soru yöneltilip ABD ile yakın ilişkiler kurmaktan İslam ülkeleri ile birlik oluşturmaya kadar geniş bir yelpazeden seçim yapmaları istendiğinde, AB’ye katılmak %55,5 bir oranla çoğunluk tarafından arzu edilen alternatif olarak öne çıkmaktadır (Tablo 3). En fazla tekrar edilen ikinci cevap olan İslam Birliği ancak %12,8 düzeyinde kalmıştır.

Tablo 3: Türkiye İçin En Kazançlı Yol

Türkiye'nin Alternatifleri	Oranlar
AB'ye üye olmak	55,56
ABD ile yakın ilişkiler geliştirmek	5,13
İslam ülkeleri ile birlik kurmak	12,82
Mezopotamya ³⁸ ülkeleri ile birlik kurmak	10,83
Kendi başına ve tarafsız kalmak	9,12
Diğer	1,42
Kararsızım	3,70
Cevap/Fikrim Yok	1,42

Kişilerin AB’ye subjektif yönelimlerini belirleme bakımından belki de en kritik soru ülkenin muhtemel üyeliği hakkındaki sorudur (Tablo 4). “AB üyeliği hususunda yarın bir referandum olsa, sizin kararınız ne olurdu?” sorusuna %73,7 gibi yüksek bir oranla en fazla verilen cevap “evet” olmuştur. Üyeliğe olumsuz bakanların oranı %17,9’da kalırken, kararsızlar %8,2’lik bir grubu oluşturmuştur. Hatta referandumda kararsız konumda olanların yaklaşık beşte biri de (%17,2) ülke için en kazançlı alternatifin AB üyeliği olduğunu ifade etmiştir ki bu grup da olumlu cevap vermeye yatkın kabul edilebilir.

Tablo 4: Muhtemel Üyelik Referandumundaki Tutumlar

Karar	Oranlar
Evet	73,79
Hayır	17,95
Kararsızım	8,26
Cevap/Fikrim Yok	-

Bu cevaplar bir önceki soru ile ilişkilendirildiğinde Türkiye için en kazançlı yolun AB üyeliği olduğunu söyleyenlerin %96,4’ü doğal olarak referandumda da evet diyeceklerini belirtmişlerdir.

38 Diğer bölge ülkelerindeki Kürtlerle işbirliğini çağırması ve birtakım kültürel-tarihi sebeplerden dolayı “Mezopotamya” Kürtler arasında oldukça ilgi gören bir kavramdır. Ankette, Mezopotamya ülkeleri ile birlik kurmanın %10,8 tarafından en iyi alternatif kabul edilmesinin yanında; AB üyeliği en iyi alternatiftir diyenlere ikinci tercihleri sorulduğunda en yüksek cevabın %38, 5 ile Mezopotamya’da birlik olması da bu durumu ortaya koymaktadır. Onun içindir ki soruda, Ortadoğu ülkeleri ya da başka kavram yerine Mezopotamya kullanılmıştır.

Ancak Türkiye için en kazançlı gelecek stratejisini başka işbirliği hareketlerinde görenlerin önemli bir kısmı bile, gerçekleşmesi halinde AB üyeliğini destekleyeceklerini ifade etmişlerdir. Öyle ki Türkiye için en kazançlı durumu ABD ile işbirliğinde görenlerin %55,5'i; İslam Birliğinde görenlerin %37'si; Mezopotamya ülkeleri ile işbirliğinde görenlerin %52,6'sı ve kendi başına tarafsız hareket etmesinde görenlerin %37,5'i muhtemel bir üyelik referandumunda evet diyeceklerini belirtmişlerdir.³⁹

Önceki bölümdeki açıklamalarımızı da dikkate alarak daha geniş çerçeveden bir analiz yapacak olursak, şöyle bir ihtimali öne sürmemiz mümkündür: AB'nin veya AB-Türkiye ilişkilerinin mevcut durumundaki belirsizlik ve bundan kaynaklanan şüpheli ve karamsar yaklaşım kişileri, üyelik hususunda ümitsizliğe düşürmekte ve Türkiye için başka alternatifleri ön plana çıkarma düşüncesine yönlendirmektedir. Ancak AB üyeliği yakın bir gerçeklik olarak kendilerine sunulduğunda ise, çok daha fazla insan tereddütsüz AB üyeliğine olumlu cevap vereceğini belirtmektedir.

Kişilerin yaşları arttıkça tam üyelik hususundaki olumsuz veya kararsız tutumları da artmaktadır. Örneğin 18-25 yaş aralığındakilerin %74,5'i üyeliğe evet diyeceklerini belirtirken bu oran 46-60 yaş aralığındakilerde %71,9; 60 yaş üstündekilerde ise %62,5 şeklinde gerçekleşmiştir.

Son on yıllık dönemde hem birçok üye ülkenin hem de aday ülkelerin vatandaşları arasında AB üyeliğine yönelik olumsuz tutumların arttığı ve destek oranlarında ciddi düşüş yaşandığı gözlenmektedir. Öyle ki yönelimle ilgili akademik çalışmalarda konunun Avrupa şüpheciliği boyutuna ağırlık verildiği ifade edilmektedir.⁴⁰ Böyle bir eğilimin ortaya çıkmasında ekonomik kriz gibi bütün üye ülkeler için geçerli olabilecek sebeplerin yanında her ülkenin kendine özgü birtakım yönleri de vardır. Türkiye de bu genel eğilimin dışında değildir ve 2014'te gerçekleştirilen *Eurobarometer* araştırmasında AB üyeliğine olumlu yaklaşanların oranı %38'lere kadar gerilerken, toplumun %27'si de bu konuda kararsızlık içerisinde olduğunu söylemiştir.⁴¹ Bu trendin aksine Kürtler arasında Birliğe yönelik desteğin geçtiğimiz yıllarda olduğu gibi yüksek oranda seyretmesi ve kararsızlık yaşayanların azlığı; Kürtlerin, maruz kaldıkları kimi olumsuz koşullardan kurtulabilmek için Birlik üyeliğini hâlâ ciddi bir çözüm yolu şeklinde gördüklerine işaret etmektedir. Esasında, %60'a yakın bir kesimin Türkiye'nin üyeliğinin önündeki en önemli engel olarak "demokrasi ve insan haklarındaki eksikliklerine" işaret etmeleri, Kürt meselesine ilişkin olarak yukarıda yapılan açıklamalar da hatırlandığında, AB üyeliğinin neden böylesine yüksek bir yüzdeyle arzu edildiğini de açığa vurmaktadır. Nitekim referandum sorusuna "evet" cevabını verenlere, "Bunun için en önemli iki sebep nedir?" sorusu sorulduğunda verilen cevaplar hem bu durumu hem de katılımcıların AB'ye yönelik subjektif yönelimlerinin yönünü net bir şekilde ortaya koymaktadır (Tablo 5).

Bu soruya verilen cevaplara geçmeden önce subjektif yönelim hususunda bir noktayı tekrar vurgulamak gerekir. Kişiler, her hangi bir siyasi yapı ya da aktör hakkında kendi görüş ve tutumlarını oluştururlarken doğal olarak bir takım faydacı-pragmatik beklentiler içerisinde bulunabilirler. Özellikle ekonomik bakımdan az gelişmiş bölgelerde veya düşük gelirli gruplar arasında bu tür beklentilerin olması normaldir ve AB söz konusu olduğunda hemen bütün ülkelerin üyelik öncesi aşamasında benzer eğilimler gözlenmiştir.

39 Bu arada belirtmek gerekir ki referandumda hayır diyeceğini belirten %17,9'luk kesim Türkiye için en kazançlı strateji konusunda belirli bir noktada yoğunlaşmamışlardır. Bu grubun verdiği cevapların başlıca dağılımı şu şekildedir: %38,1 İslam Birliği, %22,2 kendi başına ve tarafsız kalmak, %15,8 Mezopotamya ülkeleri ile birlik kurma, %12,7 ABD ile yakın işbirliği.

40 Sophie Duchesne, "Concepts."

41 Avrupa Komisyonu, *Standart Eurobarometer 81*, 2014, s.83.

Tablo 5: AB Üyeliğini Desteklemenin En Önemli İki Sebebi

Destekleme Sebepleri	Oranlar
Yaşam standardı ve ekonomik durum gelişecek	48,4
AB ülkelerinde yerleşme, eğitim ve iş imkânı artacak	57,4
Demokrasi ve insan hakları gelişecek	82,4
Ülkede barış ve güvenlik artacak	22,3
Türkiye'nin uluslararası alandaki gücü ve itibarı artacak	9,2
Diğer	9,6
Cevap/Fikrim Yok	9,6

Bu açıdan bakıldığında ankete katılanların %48,4'ünün ülkedeki ekonomik durumun gelişecek olmasını, %57,4'ünün de AB ülkelerinde eğitim ve iş imkânının artacak olmasını cevap olarak vermelerini bu genel eğilimin bir yansıması şeklinde görmek gerekir. Bu arada belirtmek gerekir ki AB referandumunda hayır cevabı vereceğini söyleyen azınlık içerisinde de, bu kararlarına gerekçe olarak ekonomi odaklı endişelerini dile getirenler önemli yer tutmaktadır (Tablo 6). İşsizliğin artacağını düşünenler (%15,8); tarım ve küçük sanayi gibi sektörlerin zarar göreceğini düşünenler (%17,4); ulusal kaynakların yabancıların eline geçeceğini düşünenler (%28,5) ve ülkenin dışa bağımlılığının artacağını düşünenler (%38,1).

Ancak, Türkiye'nin AB üyeliğine evet deme noktasında Kürtleri ülke genelinden farklı kılan; faydacı-pragmatist beklentiler içerisinde oldukları kadar ve hatta ondan daha fazla bir şekilde idealist birtakım beklentilerin içerisinde de olmalarıdır. AB referandumunda olumlu oy kullanacaklarını söyleyenlerin en fazla tekrar ettikleri sebep %82,4 ile ülkede demokrasi ve insan haklarının gelişecek olması beklentisidir. Bu cevaba bir de ülkede barış ve güvenliğin artacağını ifade edenlerle (%22,3) ülkenin uluslararası alandaki itibarının artacağını söyleyenleri (% 9,2) eklemek gerekir. AB üyeliğine olumsuz bakan yaklaşık dörtte birlik küçük grup içerisinde de %55,5 ulusal kimlik ve kültürün zayıflayacağını söyleyenlerle, %23,8 ulusal egemenliğin zayıflayacağını söyleyen yani konuya idealist çerçeveden bakan kişiler vardır.

Tablo 6: AB Üyeliğine Karşı Çıkmanın En Önemli İki Sebebi

Karşı Çıkma Sebepleri	Oranlar
İşsizlik artacak	15,8
Tarım, küçük sanayi gibi sektörler zarar görecektir	17,4
Ulusal kaynaklar yabancıların eline geçecek	28,5
Ulusal kimlik ve kültür zayıflayacak	55,5
Ulusal egemenlik zayıflayacak	23,8
Ülkenin dışa bağımlılığı artacak	38,1
Diğer	12,1
Cevap/Fikrim yok	8,53

AB üyeliği sayesinde ideal beklentilere ulaşacağını öngörme durumu farklı gelir, siyasi parti ve cinsiyet grupları açısından fazla değişiklik göstermeden yüksek oranlarda çıkmıştır. Örneğin aylık hane halkı geliri 4.000 TL ve üzeri olanların AB üyeliğini istemelerinin en önemli iki sebebi arasında

demokrasi ve insan haklarının gelişeceği beklentisi %83,4, barış ve güvenliğin artacağı beklentisi ise %22,5 düzeyinde çıkarken; aylık hane halkı geliri 1.000 TL'nin altında kalanlar için bu iki beklenti sırasıyla %80,7 ve %26,9 düzeylerindedir. Bölgede oy oranı en fazla iki partinin destekçileri açısından da söz konusu beklentiler açısından fazla fark yok gibidir. Halkların Demokrasi Partisi'ne (HDP) kendisini yakın hisseden anket katılımcıları %89,5 gibi yüksek bir oranla demokrasi ve insan haklarının gelişecek olmasını, %27,4'le de ülkede barış ve güvenliğin artacak olmasını Birlik üyeliğini isteme sebepleri arasında saymaktadırlar. AK Parti'yi destekleyenlerin bu iki sebebe yer verme oranları sırasıyla yüzde 81,3 ve yüzde 15,2'dir. Burada AK Parti'yi destekleyenlerin de demokrasi ve barış özlemlerinin somut bir şekilde ortaya çıktığını söylemekle beraber, HDP'lilerden farklı olarak daha ulusalcı duygularla bir diğer idealist beklenti olan "ülkenin uluslararası alandaki itibarının artması" şikkını da yaklaşık %12 oranında işaretlediklerini eklemek gerekir (HDP'liler arasında bu oran %6,5 düzeyinde kalmıştır). Son olarak kadınların %82,7'si ve erkeklerin %82,2'si demokrasi ve insan hakları talebi ile AB üyeliğini destekleyeceklerini söylerken; kadınların %22,4'ü ile erkeklerin %22,3'ü barış ve güvenlik beklentisini ilk iki sebebi arasına almışlardır.

Bütün bu sonuçlar; eğitilmiş Kürtlerin ekonomik koşullar, yaşadıkları coğrafya ve kötü bireysel koşullar ya da siyasi eğilim ve cinsiyet farklılıklarına rağmen demokrasi, barış ve güvenlik eksenli ihtiyaçlarını önceliklediklerini, bu konulara en az ekonomik beklentileri kadar önem verdiklerini göstermektedir. Bu durum, Birlik üyeliğine bakışta, idealist yönelimin belirgin bir şekilde varlığını hissettirdiği bir tablo ortaya çıkarmaktadır.

Sonuç

Kişilerin AB ile ilgili meselelerde takınacakları tutum ve verecekleri karar ne olursa olsun, bunun her şeyden önce sağlıklı bir bilgileneleme dayanması gerekir. Birlik hakkında kuramsal olarak en fazla bilgi sahibi olması gereken kesim sayılabilecek en az üniversite mezunu durumundaki eğitilmiş Kürt nüfusu arasında gerçekleştirilen araştırma, böyle bir sağlıklı bilgilenelemenin yeterli düzeyde olmadığını göstermiştir. Oysaki söz konusu nüfus AB ile ilgili haberlere ilgi duymaktadır ve bu ilginin bir göstergesi olarak da AB ile alakalı konularda şu veya bu şekilde bir görüşe sahiptirler. Kişilerden Birliğe doğru inşa edilecek yönelimin sağlam zemine oturtulabilmesi için burada yapılması gereken AB hakkında sağlıklı bilgilendirme ve eğitim kanallarının oluşturulmasıdır. Ancak ondan sonra, kişilerin kararlarını rasyonel bir şekilde verecekleri ümit edilebilir.

Kürtlerin, AB hakkındaki bilgi düzeyleri yüksek olmamakla ve AB'ye güven duyma hususunda ciddi endişeleri olmakla birlikte, AB üyeliğini yüksek oranda desteklemeleri iki şekilde izah edilebilir. Birincisi, Birlikle ilgili güven sorunu yaşasalar bile, Türkiye'deki ulusal yapıyla kıyasladıklarında hak ve özgürlük beklentilerini karşılama noktasında halen AB üyeliğini tercih edebilecek durumdadırlar. İkincisi, belki ayrıca bir araştırma konusu yapılarak arka plan sebeplerinin ortaya çıkarılması gereken söz konusu güvensizliğin kaynağı ne olursa olsun, Kürtler özellikle 2000'li yılların ilk yarısında gerçekleştirilen AB'ye uyum reformları sayesinde elde ettikleri kazanımların farkındadırlar ve bunun devam ettirilebilmesi için üyeliği arzu etmektedirler. Zaten AB desteğinin arkasında demokrasi ve barış eksenli idealist bir yönelimin ağırlıklı bir yer tutması, bunun en önemli göstergesidir.

Resmi AB açısından tersinden yorumlamak gerekirse; her ne kadar Kürtler hala AB üyeliğini kendileri açısından olumlu bulup destekleseler de, mevcut durumu ve faaliyetleri bakımından Birliğe karşı bir güven sorunu yaşamaları, Birliğin kendisi hakkında inşa etmeye çalıştığı ortak ruh açısından soru işaretlerini beraberinde getirmektedir. Türkiye, kendi içindeki demokratikleşme sorunlarını AB

üyeliği olmadan da bir şekilde halledilecek olsa muhtemelen ülke içindeki en yüksek AB destekçisi grup durumundaki Kürtlerin Birlik merkezli beklentileri mevcut kuvvetini yitirecek ve hâlihazırda dile getirdikleri güven sorunu daha fazla ön plana çıkabilecektir. Öte yandan, alan çalışmamızı sürdürdüğümüz sırada devam etmekte olduğunu söylediğimiz çözüm süreci, 7 Haziran 2015'teki genel seçimler öncesindeki kampanya döneminde duraklayınca ve seçimlerden hemen sonra da tamamen sona erme noktasına gelince; böyle bir ihtimalin de en azından yakın vadede ortadan kalktığını öngörebilmek zor olmayacaktır. Yani Birliğe yönelik bir güven sorunu yaşasalar bile, içerideki sürecin sona ermesiyle birlikte, hak ve özgürlükler noktasındaki beklentilerine ulaşabilmek için Kürtler, yine yüksek oranlarla AB'yi bir umut kapısı olarak görmeye devam edeceklerdir.

Belirtmek gerekir ki 7 Haziran 2015'ten günümüze kadarki görece kısa zaman diliminde, Kürt sorununda neredeyse bugüne kadar karşılaşılmamış nitelikte çok önemli gelişmeler yaşanmıştır. Barış çabalarının devam ettiği bir zamanda gerçekleştirilen araştırmamıza ait sonuçların, uzun bir aradan sonra yeniden ve şiddetli bir çatışma iklimine maruz kalan Kürtler arasında ne yönde evrilmiş olduğunun belirlenmesi yeni araştırmaları gerektiren çok kritik bir konudur.

Kaynakça

- Avrupa Komisyonu. *Standart Eurobarometer 77-Table of Results*, Temmuz 2012.
- Avrupa Komisyonu. *Standart Eurobarometer 81- Public Opinion in the European Union*, Temmuz 2014.
- Ayata, Bilgin. "İnkârdan Diyaloga: Türkiye'de Yerinden Edilmeye Yönelik Yeni Ulusal ve Uluslararası Politikalar Üzerine Bir Analiz", *Türkiye'de ve Dünya'da Yerinden Edime: Uluslararası İlkeler, Deneyimler ve Çözüm Önerileri Sempozyumu*, İstanbul, 4-5 Aralık 2006.
- Beetham, David ve Christopher Lord. *Legitimacy and the European Union*, Essex, Addison Wesley Longman, 1998.
- Çarkoğlu, Ali. "Societal Perceptions of Turkey's EU Membership: Causes and Consequences of Support for EU Membership?", Nergis Canefe ve Mehmet Uğur (der.), *Turkey and European Integration, Accession Prospects and Issues*, Londra, Routledge, 2004, s. 19-45.
- Çiçek, Cuma. *Ulus, Din, Sınıf: Türkiye'de Kürt Mutabakatının İnşası*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015.
- Deutsch, Karl et.al. *Political Community and the North Atlantic Area*, New Jersey, Princeton University Press, 1957.
- De Winter, Lieven ve Marc Swyngedouw. "The Scope of EU Government", Hermann Schmitt ve Jacques Thomassen (der.), *Political Representation and Legitimacy in the European Union*, Oxford, Oxford University Press, 1999, 47-73.
- Duchesne, Sophie et.al. "Concepts and Theory: Political Sociology and European Studies", Sophie Duchesne et.al. (der.), *Citizens' Reactions to European Integration Compared: Overlooking Europe*, New York, Palgrave Macmillan, 2013, s. 6-33.
- Favell, Adrian. "The Sociology of EU Politics", Knud Erik Jørgensen et.al. (der.), *Handbook of European Union Politics*, London, Sage, 2006, s.122-128.
- Hix, Simon ve Bjørn Høyland. *The Political System of the European Union*, 3. Baskı, New York, Palgrave Macmillan, 2011.
- Hooghe, Liesbet ve Gary Marks. "Calculation, Community and Cues. Public Opinion on European Integration, *European Union Politics*, Cilt 6, Sayı 4, 2006, s. 419-443.
- Kaya, Ayhan ve Ferhat Kentel. *Euro-Türkler Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü Engel mi?*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Keating, Michael. "The Minority Nations of Spain and European Integration: A New Framework for Autonomy?", *Journal of Spanish Cultural Studies*, Cilt 1, Sayı 1, 2000, s. 29-42.
- Kızılkın Kısacık, Zelal. "Avrupa birliği Üyelik Süreci ve Türkiye'nin Demokratikleşmesi", Hakan Samur ve Zelal Kızılkın Kısacık (der.), *Türkiye'nin Demokratikleşmesi: Etnik Dini Kesimler Üzerinden Değişimin Analizi*, Konya, Çizgi Kitabevi, 2014, ss. 53-92.
- Konda Araştırma, *Kürt Meselesinde Algı ve Beklentiler*, İstanbul, İletişim, 2011.
- Kuhn, Theresa. *Experiencing European Integration-Transnational Lives and European Identity*, Oxford, Oxford University Press, 2015.
- Kurban, Dilek et al. *Report: Evercoming A Legacy of Mistrust: Towards Reconciliation Between the State and the Displaced*, NRC and TESEV, 2006.
- Marks, Gary. "Territorial Identities in the European Union", Jeffrey Anderson, (der.), *Regional Integration and Democracy*, Boulder, Rowan&Littlefield, 1999, s. 69-91.
- Meho, Lokman I. "The Kurds and Kurdistan: A General Background", Lokman I. Meho ve Kelly L. Maglaughlin (der.), *Kurdish Culture and Society - An Annotated Bibliography*, Westport, Greenwood Press, 2001, s. 3-27.
- Niedermayer, Oscar ve Bettina Westle. "A Typology of Orientations", Oscar Niedermayer ve Richard Sinnott (der.), *Public Opinion and Internationalized Governance*, Oxford, Oxford University Press, 1995, s. 33-50.
- Novy, Leonard. *Britain and Germany Imagining the Future of Europe*, New York, Palgrave Macmillan, 2013.

- Özsöz, Melih et al., *Türkiye Kamuoyunda AB Desteği ve Avrupa Algısı- Kamuoyu Araştırması 2015*, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı.
- Risse, Thomas, "Social Constructivism and European Integration", Antje Wiener ve Thomas Diez (eds.), *European Integration Theory*, Oxford, Oxford University Press, 2004, s. 159-175.
- Rumelili, Bahar et al. "Multilayered Citizenship in Extended European Orders: Kurds Acting as European Citizens", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 49, Sayı 6, 2011, s. 1295-1316.
- Samur, Hakan ve Behçet Oral. "Orientation of University Seniors from Southeastern Turkey to the European Union", *European Journal of Social Sciences*, Cilt 5, Sayı 2, 2007, s. 186-205.
- Şenyuva, Özgehan. "Turkish Public Opinion and European Union Membership: the State of the Art in Public Opinion Studies in Turkey", *Perceptions*, Cilt 11, Bahar 2006.
- Thomassen, Jacques ve Hermann Schmitt. "Introduction: Political Representation and Legitimacy in the European Union", Hermann Schmitt ve Jacques Thomassen (der.), *Political Representation and Legitimacy in the European Union*, Oxford, Oxford University Press, 1999, s. 3-22.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, *Terör ve Şiddet Eylemleri Kapsamında Yaşam Hakkı İhlallerini İnceleme Raporu*, TBMM, 2013, s. 78.
- Yıldız, Kerim ve Mark Muller. *The European Union and Turkish Accession-Human Rights and the Kurds*, Londra, Pluto Press, 2008.
- Yılmaz, Hakan. "Swinging Between Eurosupportiveness and Euroskepticism: Turkish Public's General Attitudes towards the European Union", Hakan Yılmaz (ed.), *Placing Turkey on the Map of Europe*, İstanbul, Boğaziçi University Press, 2005.

EK: Kürtler ve Avrupa Birliği Araştırması

- 1) **Avrupa Birliği hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?**
  - a) Evet
  - b) Hayır
  - c) Kısmen
  - d) Cevap/Fikrim yok
- 2) **Avrupa Birliği'ne ilişkin haberler ilginizi çekiyor mu?**
  - a) Evet
  - b) Hayır
  - c) Kısmen
- 3) **Kısa süreli de olsa AB ülkelerinde bulundunuz mu?**
  - a) Bir ülkede bulundum
  - b) İki ülkede bulundum
  - c) İki'den fazla ülkede bulundum
  - d) Hiçbirinde bulunmadım
- 4) **Avrupa Birliği'ne kaç devlet üyedir?**

.....

- 5) **Avrupa Birliği'nin bayrağı hangisidir?**

- 6) **Avrupa Birliği güvenilir bir kuruluş mudur?**
  - a) AB'ye güveniyorum
  - b) AB'ye güvenmiyorum
  - c) Kararsızım
  - d) Cevap/Fikrim yok
- 7) **Avrupa Birliği Türkiye'ye karşı adil ve samimi davranıyor mu?**
  - a) Evet
  - b) Hayır
  - c) Kısmen
  - d) Kararsızım
  - e) Cevap/Fikrim yok

- 8) **Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının Avrupa Birliği politikalarını yeterli buluyor musunuz?**
- Evet
  - Hayır
  - Kısmen
  - Kararsızım
  - Cevap/Fikrim yok
- 9) **Türkiye sizce ne zaman Avrupa Birliği'ne tam üye olabilir?**
- 5 yıl içinde
  - 5-10 yıl içinde
  - 10 yıldan daha fazla bir sürede
  - Hiçbir zaman üye olamaz
  - Cevap/Fikrim yok
- 10) **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılmasının önündeki en önemli engel nedir?**
- Ekonomik bakımdan yetersiz olması
  - Demokrasi ve insan haklarındaki eksiklikler
  - Din ve kültür farklılığı
  - Coğrafi açıdan Türkiye'nin Avrupa ülkesi olmaması
  - Diğer: ... ..
  - Cevap yok/Fikrim yok
- 11) **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliği hususunda yarın bir referandum olsa, sizin kararınız ne olurdu?**
- Evet
  - Hayır
  - Kararsızım
  - Cevap/Fikrim yok
- 12) **Şayet cevabınız "evet" ise, bunun için en önemli iki sebebiniz ne olurdu?**
- Yaşam standardı ve ekonomik durum gelişecek
  - AB ülkelerinde yerleşme, eğitim ve iş imkânı artacak
  - Demokrasi ve insan hakları gelişecek
  - Ülkede barış ve güvenlik artacak
  - Türkiye'nin uluslararası alandaki gücü ve itibarı artacak
  - Cevap/Fikrim yok
  - Diğer: ... ..
- 13) **Şayet cevabınız "hayır" ise, bunun için en önemli iki sebebiniz ne olurdu?**
- İşsizlik artacak
  - Tarım, küçük sanayi gibi sektörler zarar görecektir
  - Ulusal kaynaklar yabancıların eline geçecek

- d) Ulusal kimlik ve kültür zayıflayacak
- e) Ulusal egemenlik zayıflayacak
- f) Ülkenin dışa bağımlılığı artacak
- g) Cevap/Fikrim yok
- h) Diğer: .....

14) Hangisi Türkiye için en kazançlı durum olur?

- a) AB'ye üye olmak
- b) ABD ile daha yakın ilişkiler geliştirmek
- c) İslam ülkeleri ile bir Birlik kurmak
- d) Mezopotamya ülkeleri ile bir Birlik kurmak
- e) Kendi başına ve tarafsız bir ülke olarak kalmak
- f) Diğer: .....
- g) Kararsızım
- h) Cevap/Fikrim yok

15) (Önceki soruya "AB'ye üye olmak" demişseniz cevaplayınız)

Şayet AB üyeliği gerçekleşmezse, hangisi Türkiye için en kazançlı durum olur?

- a) ABD ile daha yakın ilişkiler geliştirmek
- b) İslam ülkeleri ile bir Birlik kurmak
- c) Mezopotamya ülkeleri ile bir Birlik kurmak
- d) Kendi başına ve tarafsız bir ülke olarak kalmak
- e) Diğer: .....
- f) Kararsızım
- g) Cevap/Fikrim yok

16) Cinsiyetiniz nedir?

- a) Kadın
- b) Erkek

17) Yaşınız?

- a) 20-25
- b) 26-35
- c) 36-45
- d) 46-60e)
- 61 ve üstü

18) Mesleğiniz?

- a) Memur
- b) İşçi
- c) Esnaf-Tüccar
- d) Serbest meslek
- e) Ev kadını
- f) Emekli
- g) İşsiz

19) Hangi siyasal partiye kendinizi yakın hissediyorsunuz?

- a) AK Parti
- b) CHP
- c) HDP
- d) HÜDAPAR
- e) MHP
- f) Saadet Partisi
- g) Diğer: ... ..
- i) Hiçbiri
- j) Cevap/Fikrim yok

20) Ailenizin gelir durumu nedir?

- a) 1000 TL'dan az
- b) 1000-2000 TL
- c) 2000-4000 YTL
- d) 4000 TL'dan fazla